



JERZY STACHOWIAK¹ 
Uniwersytet Łódzki

CZY TEORETYCZNA OFERTA HABERMASA POZOSTAJE AKTUALNA?

Obecne przekształcenia sfery publicznej – sukces tzw. mediów społecznościowych, cyfryzacja dziennikarstwa i powołanie do życia sztucznej inteligencji – stanowią adekwatny kontekst dla pytań o status teoretycznych koncepcji Habermasa. Czy koncepcje te się nie przedawniły? Ostatecznie w pewnym stopniu zawsze były reakcjami na przemiany technologiczne i kulturowe. Czy więc teoretyczna oferta Habermasa nie straciła na aktualności? Oto jedna z możliwych odpowiedzi: oferta ta nie jest w stanie się przedawnić – jest w swoistym sensie uniwersalna, a techniczne źródła i etyczne skutki konkretnych przekształceń sfery publicznej nie czynią istocie habermasowskiej teorii społeczeństwa żadnej zasadniczej szkody.

Przywołuję tę odpowiedź nie dlatego, iżby miała ona przeciąć narosłe przez dekady spory wokół prac Habermasa, ale dlatego, że do uniwersalnej ważności swoich koncepcji aspirował sam ich autor. Przede wszystkim więc, gdy pisał o nowych – dwudziestopiętnastowiecznych – przekształceniach sfery publicznej [Habermas 2023] odnotowywał, że technologia nie przestaje być zaprzęganą do legitymizowania władzy politycznej i poddawania życia społecznego strategicznemu nadzorowi. Nowe technologie to nowe obietnice, by atrakcyjnością cyfryzacji utworować drogę do lojalnych użytkowników-konsumentów. W ten sposób klasyczne argumenty Habermasa w sprawie technologii uzyskują szansę na nowe życie. Gdy je początkowo zgłaszał [1997: 378–381], używał jeszcze języka, który później uległ znaczącym przemianom. Zachowując odpowiednią

¹ Dr, Katedra Socjologii Kultury, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny;
e-mail: jerzy.stachowiak@uni.lodz.pl; <https://orcid.org/0000-0002-7727-1082>

ostrożność, wciąż można się tym językiem posłużyć, by powiedzieć, że technologia nadal porywa – już nie tylko dawnych biurokratów i możnych, lecz wszystkich użytkowników przed ekranami. Jest przejawem świadomości technokratycznej – nastawionej na strategiczne osiąganie z góry danych celów, panowanie nad źródłami ryzyka, zabezpieczanie stroniczych interesów. Tu technologia zaszła równie daleko jak w tłumieniu rzeczywistego ludzkiego interesu kulturowego.

W sposobie, w jakim interes ten zostaje zdefiniowany i teoretycznie opracowany, daje o sobie znać jeszcze jeden aspekt uniwersalności stanowiska Habermasa. Ów rzeczywisty interes kulturowy jest w zasadzie ponadczasowy – polega on na zachowaniu podmiotowości porozumienia i stworzeniu komunikacji wolnej od panowania [Habermas 1997]. Badania nad tym, jak go dowartościować, zachować i wyeksplikować, Habermas uważał za swój oryginalny wkład teoretyczny. Broniąc tego interesu, Habermas bronił zarazem wizji ludzi jako istot, których racjonalność nie wypełnia się tylko w świadomości technokratycznej, ale dochodzi do głosu w próbach kierowania się rozumnymi racjami. Jeśli tylko komunikacja nie jest systematycznie zniekształcana ideologią, manipulacją i walką, różnice poglądów można przekuć w rozumną zgodę [Habermas 1983: 41–44]. Świadczy o tym nie marzenie filozofa, ale życie codzienne. Będziemy rozstrzygać spory w sądzie, jeśli będziemy mogli zakładać, że nastąpi mniej lub bardziej sprawiedliwy wyrok [Habermas 2026: 54]. Ludzie rozumieją, że w rzeczywistości ideał sprawiedliwości jest realizowany w różnym stopniu – czasem niewielkim [Habermas 2004: 28]. A jednak polegają na tej idealizacji. Chyba że wiarygodność instytucji demokratycznych degradowuje się do poziomu, na którym ludzie nie mogą już liczyć, że ich sprawy będą poważnie potraktowane. Wtedy odrzucają założenie o sprawiedliwym sądzie, a demokracja przestaje działać [Habermas 2026: 54].

Dla Habermasa świadectwa uniwersalnej racjonalności komunikacyjnej można znaleźć choćby w podejmowanych przez uczestników argumentacji próbach wzajemnego przekonywania się [Habermas 2004: 38]. Jakkolwiek twierdzi on, że „z każdą wprost podaną wypowiedzią wysuwamy [...] roszczenie do afirmatywnej prawdy i wraz z aktem twierdzenia zakładamy ogólne obowiązywanie tej wypowiedzi”, to uczestnictwo serio w argumentacji jest szczególnie. Ludzie wystawiają wówczas swoje stanowiska na próbę krytyki i wysuwają najlepsze argumenty, na jakie mogą sobie pozwolić. W takiej sytuacji intuicyjnie zakładają [„wychodzą intuicyjnie z mocnego założenia”, por. Habermas 1999: 48–49; 2004: 39–41], że jeśli zgoda ma być rozumna, to z dochodzenia do niej nie może być wykluczony nikt, kto wnosiłby coś istotnego; wszyscy powinni mieć jednakową szansę wypowiedzenia się, muszą mówić to, co myślą i nic nie może hamować lepszego argumentu [Habermas 2004: 38–39]. Tak jak w przypadku

sądu: jeśli te założenia nie realizują się w wystarczającym stopniu, szanse na rozumną zgodę się załamują [Habermas 2004: 28].

Ta imponująca i wielowątkowa praca nad teorią społeczeństwa i jej uniwersalnością jest wyzwaniem dla socjologii. Aby dyscyplina ta mogła poważnie wkomponować myślenie Habermasa we własne ramy, musiałaby przyswoić trudną sztukę racjonalnej rekonstrukcji, nakazującej metodologiczną gotowość do stawiania myślowego kroku w tył: wychodzenia od zmienności tego, co ludzie robią na co dzień, ku eksploracji poprzedzającego ją „racjonalnego potencjału, który działa w obserwowalnych praktykach” [Habermas 2026: 53]. Musiałaby też opanować i umiejętnie stosować wymagający słownik „założeń”, „idealizacji”, „wyobrażeń”, „kontrfaktyczności”, „antycypacji” i „nastawień”. Krótko mówiąc, nie będzie socjologii habermasowskiej bez przegrupowania w dyscyplinowych priorytetach, czyli bez postawienia teorii tego, co (zdaniem Habermasa) uniwersalne, ponad empiryczną analizą tego, co kulturowo względne.

BIBLIOGRAFIA

- Habermas Jürgen.** 1983. *Teoria i praktyka*. Warszawa: PIW.
- Habermas Jürgen.** 1997. Technika i nauka jako „ideologia”. W: *Czy kryzys socjologii?* J. Szacki (red.). 342–395. Warszawa: Czytelnik.
- Habermas Jürgen.** 1999. *Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Habermas Jürgen.** 2004. *Działanie komunikacyjne i detranscendentalizacja rozumu*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Habermas Jürgen.** 2023. *A new structural transformation of the public sphere and deliberative politics*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas Jürgen.** 2026. *Miało być trochę lepiej...* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.